

**MOŻLIWOŚCI UZUPEŁNIENIA
PAŃSTWOWEGO REJESTRU NAZW GEOGRAFICZNYCH
O TOPONIMY LEŚNE UMIESZCZANE
NA WOJSKOWYCH MAPACH TOPOGRAFICZNYCH
Z OKRESU 1955-1965**

THE POSSIBILITIES OF SUPPLEMENTING THE STATE
REGISTER OF GEOGRAPHICAL NAMES WITH FOREST
TOPONYMS PLACED ON MILITARY TOPOGRAPHIC MAPS
FROM THE PERIOD 1955-1965

Tomasz Olenderek

Katedra Urządzania Lasu, Geomatyki i Ekonomiki Leśnictwa, Wydział Leśny
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Słowa kluczowe: toponim leśny, mapa topograficzna, Państwowy Rejestr Nazw Geograficznych
Keywords: forest toponym, topographic map, State Register of Geographical Names

Wprowadzenie

Ostatnie lata charakteryzują się wyraźnym wzrostem liczby dostępnych informacji o istniejących w przestrzeni obiektach, w tym również tych znajdujących się na obszarach leśnych. W wielu przypadkach, w celu aktualizacji danych, wykorzystywane są wyniki pomiarów realizowanych za pomocą współczesnych metod. Istnieją jednak i takie cechy obiektów, które pozostają niezmiennie przez dziesięciolecia. Należą do nich nazwy miejscowe (toponimy). Co więcej, w odróżnieniu od innych elementów otaczającej nas rzeczywistości, na współczesne mapy (a zarazem i do baz danych o terenie) mogą i powinny być wprowadzane także dawne nazwy (historyczne i obiegowe), stanowiące polskie dziedzictwo kulturowe (Gołaski, 2012).

W niniejszym artykule porównane zostaną dwa wybrane źródła informacji o nazwach miejscowych na obszarach leśnych: współczesne (Państwowy Rejestr Nazw Geograficznych) oraz tradycyjne (wojskowe mapy topograficzne sprzed ponad 50 lat). Ocena wartości tych materiałów jest o tyle istotna, że toponimy leśne będą dopiero podlegały standaryzacji. Stanie się to prawdopodobnie w ciągu najbliższych kilku lat. Prace te będzie prowadzić Komisja Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych (Czopek-Kopciuch, 2012).

Państwowy Rejestr Nazw Geograficznych (PRNG) zawiera aktualnie prawie 200 tysięcy nazw. Można je obejrzeć na stronie internetowej geoportal.gov.pl. Ponadto, w Centralnym Ośrodku Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej, istnieje możliwość nabycia tabel z atrybutami (w różnych formatach) dla obszarów odpowiadających zasięgom arkuszy mapy 1:50 000 w podziale międzynarodowym. Tabele te zawierają między innymi informacje na temat klas, rodzajów oraz lokalizacji toponimów. Zasady prowadzenia PRNG reguluje Rozporządzenie Ministra Administracji i Cyfryzacji z dnia 14 lutego 2012 r. Podstawowym zbiorem były nazwy umieszczone na mapie topograficznej 1:10 000 (układ współrzędnych PUWG 1965). W ciągu ostatnich kilku lat PRNG jest stopniowo weryfikowany i uzupełniany. Aktualnie, zasób przewyższa pod względem liczby nazw obszarów leśnych wszystkie dawne i współczesne mapy topograficzne (Olenderek, 2011; 2012).

Mapa topograficzna 1:25 000 wydana przez Sztab Generalny Wojska Polskiego w latach 1955-1960 była pierwszą jednolitą mapą kraju w tak dużej skali z okresu PRL. Została ona opracowana w oparciu o zdjęcie topograficzne wykonane w latach 1953-1959. Miała około 4140 arkuszy. Zarówno prace terenowe, jak i kameralne wykonywano w stosunkowo dużym pośpiechu, różnymi metodami, co przyczyniło się do ogólnie niskiej jakości opracowania części arkuszy (Sobczyński, 2000). Na podstawie tej mapy opracowano w ciągu kilku następnych lat mapę 1:50 000 (1082 arkusze). Obie mapy miały klauzulę „tajne”. Wykonane zostały w układzie współrzędnych PUWG 1942. Arkusz mapy 1:25 000 obejmuje obszar 5'×7'30", co odpowiada powierzchni niecałych 80 kilometrów kwadratowych. Arkusz mapy 1:50 000 jest czterokrotnie większy.

W artykule wykorzystano wyniki badań projektu sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki pt. „Toponimy leśne na polskich mapach topograficznych”.

Material badawczy

Material badawczy stanowią mapy w skalach 1:25 000 oraz 1:50 000. Analizami objęto arkusze pokrywające w przybliżeniu obszar Mazowsza, rozciągający się pomiędzy równo-
leżnikami 51°20' i 53°00' oraz południkami 19°30' i 22°30'. Daje to w sumie 480 arkuszy mapy 1:25 000 i 120 arkuszy mapy 1:50 000. Jest to mniej więcej 10% powierzchni kraju.

Analizowane arkusze pokrywają tereny o różnym stopniu lesistości. Wśród znajdujących się na tym obszarze większych kompleksów leśnych można wymienić Puszcze: Białą, Bolimowską, Jaktorowską, Kampinoską, Korabiewską, Kozienicką, Pilicką, Stromecką; Lasy: Łukowskie, Nadbużańskie, Otwocko-Garwolińskie, Włocławsko-Gostynińskie i Czerwony Bór (Zaręba, 1979).

Wybór obszaru badawczego podyktowany był dostępnością arkuszy mapy 1:25 000 w zbiorach biblioteki kartograficznej Zakładu Geomatyki i Gospodarki Przestrzennej SGGW. Badane arkusze wydane zostały, odpowiednio, w latach 1956-1959 (mapa 1:25 000) oraz w latach 1957-1960 (mapa 1:50 000).

Dla jednej czwartej powierzchni obszaru badawczego (odpowiadającej zasięgowi 30 arkuszy mapy 1:50 000) zakupiono w latach 2011-2012 wykazy toponimów z PRNG. Były to, w przybliżeniu, tereny Puszczy Kampinoskiej, Puszczy Kozienickiej, Puszczy Stromeckiej, Lasów Spalско-Rogowskich, Lasów Nadbużańskich oraz obszaru Warszawy.

Metodyka badań

Wybrane do badań arkusze 1:25 000 przeanalizowano pod kątem występowania na nich toponimów leśnych. Dla każdego arkusza wypisywano jego godło, stan aktualności, rok wydania oraz liczbę występujących toponimów. Z kolei dla każdego toponimu wypisywane były:

- nazwa (toponim),
- godło arkusza mapy 1:25 000,
- informacja o występowaniu w bazie PRNG,
- uwagi,
- informacja o występowaniu w pobliżu (na mapie 1:25 000) miejscowości lub innego obiektu, od którego mogła pochodzić nazwa obszaru lub obiektu leśnego,
- informacja o występowaniu toponimu na mapie 1:50 000.

Do wykazu dobierano toponimy znajdujące się w obrębie obszaru leśnego i opisane kursywą. Odrzucano nazwy form rzeźby terenu oraz nazwy obecnych lub byłych miejscowości, osad, przysiółków itd. (znajdujących się w pobliżu zabudowań lub miejsc po dawnych zabudowaniach). Natomiast włączano do wykazu nazwy znajdujące się poza obszarami leśnymi, ale wyraźnie się do nich odnoszące (np. zawierające słowo Las) oraz nazwy polan, pod warunkiem, że były to niewielkie obszary ze wszystkich stron otoczone lasami.

Sprawdzanie występowania toponimu w bazie PRNG odbywało się na stronie internetowej geoportal.gov.pl, w którym istnieje funkcja wyświetlenia nazw PRNG na tle mapy topograficznej w dowolnej skali. Poszczególne klasy toponimów oznaczone są różnymi barwami: miejscowości – czarną i żółtą, wody – niebieską, elementy rzeźby terenu – brązową, zaś nazwy obiektów polnych i leśnych – barwą zieloną. Było to dodatkowe źródło weryfikacji toponimów, z bazy wyrzucano toponimy związane z osadnictwem, hydrografią i rzeźbą terenu.

Podczas sporządzania wykazu wyróżniano następujące przypadki występowania toponimów w bazie PRNG:

- występuje toponim o danej nazwie, mniej więcej w tym samym miejscu,
- nie występuje w danym miejscu żaden toponim, ani żaden toponim o tej nazwie nie znajduje się w pobliżu,
- w danym miejscu występuje toponim o innej nazwie,
- dany toponim występuje wyraźnie w innym miejscu.

Dwa ostatnie przypadki mogły występować łącznie.

W kolumnie „Uwagi” zamieszczano, o ile zachodziła taka potrzeba:

- nazwę obiektu jaka występuje w PRNG, o ile była ona inna niż na mapie,
- funkcję nazwanego obiektu, o ile nie był to las – np. polana, droga, drzewo,
- numery sąsiednich arkuszy, o ile występowała na nich nazwa tego samego obiektu – np. nazwa Puszcza Kampinoska umieszczona była na 7 arkuszach.

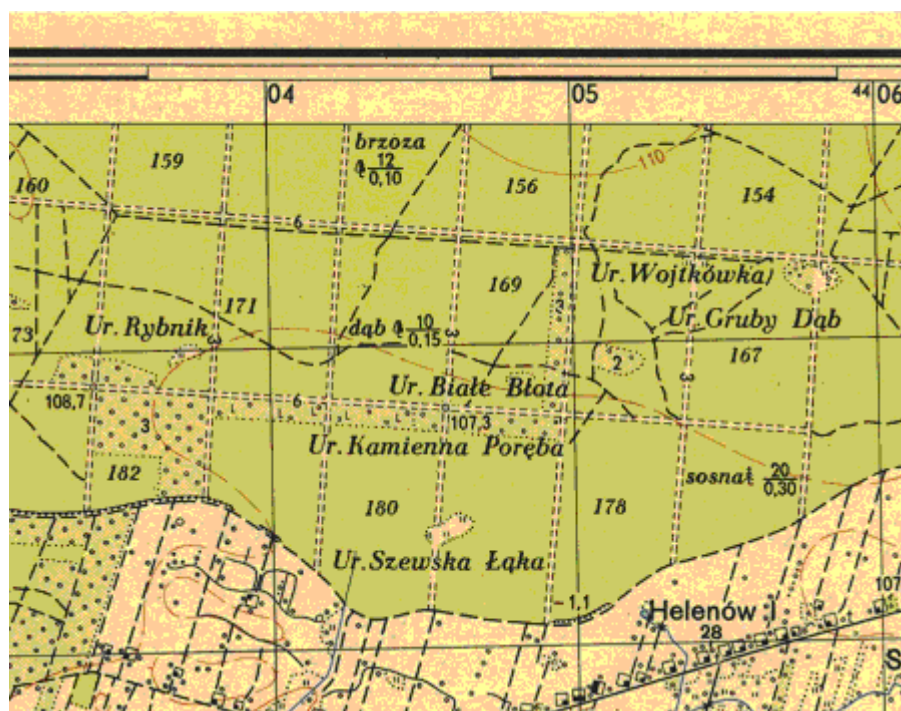
W opracowaniu wykorzystano gotowy, sporządzony dla całego kraju w latach 2011-12 wykaz toponimów leśnych występujących na wojskowej mapie 1:50 000. Artykuł poświęcony temu wykazowi ukaze się w miesięczniku „Sylwan”.

Wyniki badań i dyskusja

Ogólnie, na mapie 1:25 000 znaleziono 658 toponimów badanych kategorii, opisujących 635 różnych obiektów, wśród których 15 obiektów było opisanych przez dwa lub więcej toponimy, umieszczone na tym samym lub na sąsiednich arkuszach. Zdecydowanie najczęściej toponimów (585, tj. 92%) opisywało większe lub mniejsze obszary leśne. Innych rodzajów toponimów było bardzo niewiele: znaleziono 41 polan, 5 dróg i linii oddziałowych, 1 drzewo (Dąb Powstaniec koło Kupientyna) oraz 3 rezerwaty. Wypada zatem średnio 1-2 toponimy na arkusz. To niedużo, przy tej skali miejsca na mapie jest dość.

Na 284 arkuszach mapy (59%) nie było ani jednego toponimu, na kolejnych 64 arkuszach (13%) umieszczony był tylko jeden toponim. Zaledwie na 33 arkuszach (7%) było więcej niż 5 toponimów, zaś na 7 arkuszach było ich więcej niż 10. Były to arkusze o godłach: N-34-124-C-c (okolice Gostynina – rysunek), N-34-129-A-a, N-34-129-B-c, N-34-129-B-d, N-34-129-D-b (powiat sokołowski) i N-34-138-A-b (Puszcza Kampinoska). Najwięcej, 15 toponimów znaleziono na arkuszu M-34-20-C-a obejmującym tereny Puszczy Kozienickiej. Z przytoczonych wyżej liczb wynika, że na prawie 30% arkuszy oznaczono aż 90% toponimów. Zagęszczenie ich jest zatem nierównomierne i tylko częściowo można to tłumaczyć zróżnicowaną lesistością.

Na przykład, na obszarze Puszczy Kampinoskiej (11 arkuszy) oznaczono 22 toponimy, w tym 8-krotnie nazwę „Puszcza Kampinoska”. Spośród pozostałych 14, aż dziesięć znajduje się na jednym arkuszu N-34-138-A-b. Są to 3 nazwy dróg oraz 7 nazw obszarów leśnych

Rys. Fragment arkusza mapy w skali 1:25 000, arkusz N-34-124-C-c (Szczawin Kościelny) – na obszarze leśnym widoczne nazwy 6 uroczysk, żadne z nich nie figuruje w wykazie PRNG

znajdujących się poza zasięgiem puszczy. Przykład ten pokazuje prawdopodobny sposób nazewnictwa przyjęty na mapie: jeżeli nazwany został większy obszar leśny, to z reguły nie opisywano już mniejszych obszarów (uroczysk) wchodzących w jego skład. Jednak nazw większych obszarów leśnych nie umieszczono na mapie zbyt wiele. Spośród nazw wymienionych przez Zarębę (1979), opisane zostały zaledwie trzy: Puszcza Kampinoska, Puszcza Kozienicka oraz Czerwony Bór.

Na mapie 1:50 000 znaleziono zaledwie 70 toponimów opisujących 63 obiekty, z czego 59 toponimów opisywało obszary leśne, oprócz tego w wykazie znalazły się nazwy dwóch dróg, drzewa i rezerwatu (Rez. Jodłowy Jata). Wszystkie nazwy, odnalezione na mapie 1:50 000, znalazły się również na mapie 1:25 000, jednak dotyczyły one łącznie tylko 10% obiektów.

Spośród danych zawartych w tabelach PRNG, wykorzystywano jedynie toponimy należące do rodzajów: „lasy”, „las”, „część lasu” i „uroczysko”. W sumie znaleziono 742 toponimy, z czego 244 zakwalifikowane do rodzaju „las” i „lasy”, 270 – do rodzaju „część lasu” i 228 – do rodzaju „uroczysko”, z czego tylko część obiektów zlokalizowana jest na obszarach leśnych. Przeciętnie wypadało pięć obiektów na powierzchnię odpowiadającą arkuszowi mapy 1:25 000. Ich zagęszczenie również było zróżnicowane, szczególnie duże stwierdzono na terenie Puszczy Kampinoskiej.

Rezultaty porównania mapy 1:25 000 oraz PRNG są następujące. Spośród 635 nazwanych obiektów, zaledwie 125 (20%) zostało opatrzonych w PRNG dokładnie tą samą nazwą, umieszczoną w przybliżeniu w tym samym miejscu. W 113 (18%) przypadkach, mniej więcej w tym samym miejscu w PRNG znajduje się toponim o innej nazwie, natomiast tylko w 18 (3%) toponim o danej nazwie ma wyraźnie inną lokalizację. Aż 379 obszarów leśnych (60%), które zostały nazwane na mapie 1:25 000, nie ma swojej nazwy w zasobie PRNG. Jest to niespodziewanie duża liczba. Rozmieszczenie tego typu toponimów leśnych nie jest równomierne. Najwięcej występuje ich we wschodniej części badanego obszaru, czyli tam, gdzie solidnie opracowano nazewnictwo na mapie i jednocześnie w PRNG znajduje się jeszcze niewielka liczba nazw. W centralnej i zachodniej części Mazowsza sytuacja jest na ogół odwrotna.

Spośród 113 toponimów różniących się nazwą w PRNG i na mapie 1:25 000, najczęściej bo w 63 przypadkach (56%), różnica polegała na usunięciu z nazwy widniejącej na mapie wyrazu określającego z reguły rodzaj obiektu, którym może być: „Las”, „Ur.” (uroczysko) „Łąka”, „Lasek”, „Bór”. Nie jest to zaskoczeniem. W bazie danych PRNG rodzaj jest jednym z atrybutów nazwy, stąd dwuwyzrazowe toponimy pozostawiane są zwykle tylko wtedy, gdy jeden z wyrazów jest przymiotnikiem (np. Las Pęcherski). W 40 przypadkach (35%) nazwy na mapie i w PRNG różnią się od siebie nieznacznie (np. Chojna i Choina). Charakterystyczne są tutaj błędy w zapisie nazw zdarzające się na mapie (np. Grabowy Grął zamiast Grabowy Grąd). W 19 przypadkach (17%) w danym miejscu występują dwie różne nazwy (np. Bory i Las Ryski). To stosunkowo niewiele, szczególnie jeżeli wziąć pod uwagę duże zróżnicowanie obu źródeł. Wreszcie, zaledwie w 4 przypadkach (4%) różnice wynikają z przestawienia kolejności wyrazów w nazwie (np. Droga Kręta i Kręta Droga). Suma procentów określających wszystkie 4 warianty przekracza 100, gdyż czasami niektóre z nich występują łącznie (np. Las Kielarszczyzna i Kilarszczyzna).

Spośród wszystkich badanych toponimów, tylko 115 (18%) pochodzi od nazw umieszczonych na mapie 1:25 000 w pobliżu innych obiektów, głównie miejscowości. Natomiast wśród 379 nazw obszarów leśnych, których nie opisano w PRNG tego typu toponimów jest 75 (20%). Oznacza to, że pozostałe 304 nazwy należą do kategorii nazw zagrożonych. W skali całego kraju nazw takich może być kilka tysięcy.

Podsumowanie

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że mapa 1:25 000 wydana w latach pięćdziesiątych XX wieku przez Sztab Generalny Wojska Polskiego jest cennym materiałem źródłowym dla Państwowego Rejestru Nazw Geograficznych, w zakresie nazw obszarów leśnych. Wprawdzie na mapie oznaczono kilkakrotnie mniej toponimów, jednak aż 60% z nich nie figuruje w PRNG. Biorąc pod uwagę liczbę przebadanych arkuszy można założyć, że w skali całego kraju może być to kilka tysięcy toponimów. Dalszych badań wymaga uzyskanie odpowiedzi na pytanie – czy nazwy te są nadal używane w społecznościach lokalnych, czy też nie. Można odnieść wrażenie, że tak duże zróżnicowanie występowania toponimów na mapie 1:25 000 i w PRNG wynika stąd, że w obu tych źródłach opisywane są różne obszary leśne. Trudno określić co jest tego przyczyną.

W obu badanych przypadkach, tj.: mapy topograficznej w skali 1:25 000 i rejestru PRNG zwraca uwagę duże zróżnicowanie zagęszczenia toponimów, i to zarówno w skali subregionalnej, jak i lokalnej. Tylko częściowo jest to uwarunkowane zróżnicowaniem lesistości badanego regionu. Wartość obu tych źródeł charakteryzuje się zatem dużą zmiennością przestrzenną.

Na mapie 1:50 000, w porównaniu z mapą 1:25 000, oznaczonych jest stosunkowo niewiele toponimów leśnych. Różnica ta okazała się znacznie większa niż mogłoby to wynikać z różnicy skali. Stopień generalizacji mapy 1:50 000 w zakresie tego elementu treści jest znaczny. Wynika stąd, że mapa 1:25 000 jest znacznie lepszym źródłem do badania toponimów obszarów leśnych.

W artykule wykorzystano wyniki badań projektu sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki pt. „Toponimy leśne na polskich mapach topograficznych”.

Literatura

- Czopek-Kopciuch B., 2012: Prace Komisji Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych przy MSWiA. *Archiwum Fotogrametrii, Kartografii i Teledetekcji*, tom 23.
- Gołaski J., 2012: Wprowadzanie dawnych polskich nazw na współczesnych mapach. *Archiwum Fotogrametrii, Kartografii i Teledetekcji*, tom 23.
- Olenderek T., 2011: Toponimy na wykorzystywanych w turystyce mapach obszarów leśnych. *Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej* 3.
- Olenderek T., 2012: Źródła informacji o nazwach miejscowych na przykładzie obszarów leśnych. *Acta Scientiarum Polonorum. Administratio Locorum* 2.
- Sobczyński E., 2000: Historia Służby Geograficznej i Topograficznej Wojska Polskiego. Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa.
- Zaręba R., 1979: Propozycja ustalenia nazw dużych kompleksów leśnych. *Sylwan*, 1.

Abstract

The Polish National Register of Geographical Names (PRNG) contains two hundred thousands of toponyms. Many of them describe forested areas or objects associated with silviculture. For several years, PRNG was regularly complemented and thus became the most valuable source of geographic names information on the Polish territory. The military topographic maps of 1:25000 and 1:50000 published in the period 1955-1965 were used as a research material for this paper. The possibilities of using these maps as supplementary material for PRNG with regard to the names of forest areas were analyzed. The search of selected categories of toponyms included 480 sheets of 1:25000 maps and corresponding 120 sheets of 1:50000 maps of the Mazowsze region. It was found that the location of forest toponyms in PRNG and on the studied maps is uneven. The PRNG contains significantly more forest toponyms, but it does not include as much as 60% of names shown on military maps. Moreover, the map of 1:25000 is a better research material, as the names of forest areas on the 1:50000 maps are very generalized.

dr Tomasz Olenderek
tomasz_olenderek@sggw.pl